

O-BUDAI TEMPLOMROM.

Most midőn az «Arch. Ért.» utóbbi, azaz f. é. 6-ik számának 228-ik lapján, újból megpendítve látom Árpád sírjának és így a Fehéregyház nyomainak felkutatása eszméjét; nem lesz érdektelen, már csak az ezzeli összefüggés okáért, ha az illetők figyelmét felhívom azon templomromra, melyet a hatvanas évek végén Ó-buda határában ép azon környéken, hol a Fehéregyházat keresik, ástak ki; s melyről tudtommal vagy épen semmi, vagy csak nagyon rövid említés történt a lapokban s ez is feledékenységbe ment; * mely közönyt, tekintve azt, hogy nincs kizárva annak lehetősége, miszerint e romok épen a Fehéregyházéi, csakis úgy tudok megmagyarázni, hogy e még meglehetősen korban levő romok, feltalálásuk után, igazi vandalizmussal azonnal széthányattak.

Az 1869-ik év tavaszán, midőn a bécsi országútnak Ó-buda vámháza átellenében, balról a budai szőlők lejtős oldalán, egy új — az úgynevezett «Victoria» téglagyár alapját ásták, s e czélből egy meglehetősen magasságú halmot kellett leásni és elhordani, a munkások egy erős, tömör s hosszan nyúló falazatra bukkantak, melyről a további ásatásoknál kiderült, hogy mint Ázsia sivatagjain Babylon s Ninive romjait egész homokhegyek borítják, úgy itt is az e helyet környező magasabb hegyeknek századok folytáni vízholdta iszapja, elborítván lassanként egy egész templom omladékát és valószínűleg több romokat is, idő folytán egy nagyobb terjedelmű halommá alakult, melynek magvát a nevezett épületrom képezte. Alulirott azon időben gyakran jártam tinnyi birtokomról Budapestre, honnan a bécsi országút visz be Budára; kezdettől fogva különös figyelem s érdeklődéssel kísértem az ásatásokat, tudakozódván a netaláni leletekről is. Midőn a munkások több heti munka után a halom tetemes részét eltávolították volna, egy közép nagyságú hosszas templom romjai tűntek elő, egy apszissal kelet, vagyis az országút felé, falai lehettek 2—3 öl magasak, toronynak semmi nyomára nem akadtam. A falak elég erősek voltak, s azon fehér márványhoz hasonló fehér mészkőből építvék, mikből ha jól tudom a budai Mátyás templom több faragásai, valamint az Ó-buda s vidékünkön találtató több római sarcophag és sírkő van faragva, s valószínű, hogy a közeli Csobánka község határában fejtettek. Ennek tulajdonítom, hogy még akkor is, midőn e romokat a százados földburoktól kiásták, tökéletesen fehérek voltak, úgy hogy színéről annyi század után is méltán lehetett volna Fehéregyháznak nevezni.

Az egyházdüledék közelében levő föld csupa törmelék s romhalmazból állott, keverve hamúval és az égés világos jeleivel, mely valószínűvé teszi, hogy az egyház tűz

* Nem ment feledékenységbe; mert Zsigmondy Gusztáv annak idején felmérte és lerajzolta a romot; de ez egy XIV. századi templom romja levén, nem lehet sz. István «Alba Maria»-ja. A szerk.

által pusztult el, s csakis így magyarázható meg, hogy a belsejében levő különben díszes faragásokból alig maradt fenn valami, mert a mészkőből levő faragások a tűz hevében szétmáltak. A templom belsejében talált nagyon kevés éles faragott kövek közül a legszebb s egészen ép darab, hihetőleg oltár vagy koronapártázat része, szintén olyan fehér kőből, finom művészi faragással, fölül növénydísz s alul gyöngysor alakú gömbdíszszel, azután a templom boltozatából két darab szépen faragott diagonal gerincz, melyek a «Műrégészeti kalauz» II-ik könyv 108-ik lapján levő 184. sz. a. ábrához hasonlíthatnak,* gyűjteményemben vannak s román egyházra látszanak mutatni; szintén megvan egy a templom belsejében talált kőskereszt felső része, fehér, hihetőleg sóskuti kőből, melyen mint a keresztység első századaiban s még az ó-hitűeknél jelenleg is, a kereszt fő és mellékágai között két oldalt két csúcs áll ki. A templomtalaj padozata már nem volt meg, hihetőleg a sírbolt feldúlása és kirablása alkalmával lett felszedve; itt a hamúval kevert törmelék között, egy fül nélküli rozsdátté vasbárdot találtak, alakra s nagyságra hasonlót azokhoz, minőket mai nap is a templomokban Sz. László szobrainál láthatni, valószínű hogy ennek is ez volt rendeltetése. A beomlott és szétdőlt sírboltban több szétszórt csontváz s koponya hevert, melyek egyike mellett a munkások szerint egy rendkívüli finomsággal dolgozott arany sodrony fülbevaló találtatott, a mi azonban állítólag a muzeumba került; fakoporsók töredékei is találtattak, melyek mint a legrégebb koporsóknál, vaspánttal voltak kívülről megerősítve s körülvéve; ily pántok egyes darabjai valamint a vasszekercze szintén gyűjteményemben vannak.

Ennyiből áll, mit az egyház kiásatása s az ott lelt tárgyakról megtudhattam s belőle megszerezhettem, lehet sőt nagyon valószínű, miszerint a munkások minden felügyelet hiányában sok becses és értékes tárgyat hordtak el, mik azután beolvasztatván, az aranyműveseknél dolgoztattak fel, mint főleg Ó-buda határában lelt annyi sok más becses régiség.

Ha már most az imént leírt rom fekvését összehasonlítjuk a Fehéregyházról fenmaradt s különböző korszakba eső tudósításokkal, lehetetlen nem kétkedni arról, hogy kitünő szaktudósunk Rupp Jokabb úr «Budapest helyrajzi története» című jeles munkájában nem tévessen állítja-e a Fehéregyház fekvését a békás-megyeri területtel határos szőlőhegy (az úgynevezett Goldberg) aljába? S remélhető, hogy talán egykor, a helyszini alapos kutatásoknak a fenmaradt adatokkai szakértő összehasonlítása után, sikerülni fog az imént leírt rom helyén, ha már magát a Fehéregyházat nem is, de annak egykori helyét megállapítani.

Legyen szabad végül az erre vonatkozó történeti adatok közül néhányat idéznem, melyeknek ide vonatkozó részei vélekedésemet némileg igazolni látszanak: így Anonymus 52-ik fejezete, melynek végén így szól: «Ki is (t. i. Árpád) tisztességesen lön eltemetve egy kis patak fölött, mely kömederben folyik alá Attila király városába; hol ott is a magyarok megtérése után egyház épült, melyet Fejérnek (Fejéregyháznak) neveznek, boldog. szüz Mária tiszteletére». — E szerint az egyház tehát fehér volt, s bizonyára színe után neveztetett el így, e szín pedig nem lehetett vakolat, meszelés vagy festésből eredt, mert akkor századokon keresztül nem tartotta volna fenn eredeti színét és így nevét sem,

* Az idézett gerincz, mint a csúcsíves styl végkorszakának példánya van adva.

hanem az építésnél használt kötől származott, e kő pedig szintén nem lehetett sós-kúti vagy építés és faragásra használtatni szokott egyéb kő, mert akkor sem maradt volna annyi századon át fehérnek, hanem megbarnult s feketedett volna mint minden régi épület, habár vakolat nélküli faragott kövekből van is; hogy századokon keresztül megtartsa eredeti színét, épen az általam fentemlített fehér márványhoz hasonló csobánkai fehér mészkőből kellett építve lennie; mire az építést az akkor még számtalan szanaszét heverő római emlék, épület, s főleg a templom helyén levő római temető sírkövei vezethették. E kövek fehérségének díszes volta méltóbb is volt a nagy fejedelem sírtemplomához bármily más anyagnál, s a kelő nap sugaraiban visszatündökölve, büszkén mutatta a hívőknek az Isten házát s a honfiaknak nagy vezérök sírját; de feltaláljuk e kő későbbi használatát is oly épületeknél, melyeknek különös dísz és tiszteletet akartak őseink adni; így mint már említettem a budavári Mátyás templomnál is, hol ha jól emlékszem a bemenetnél kívülről levő oszloptalapatok vannak e kőből faragva. Az Anonymus említette kis patakot is feltaláljuk a templom létezett romjai mellett s pedig épen annak közvetlen közelében, jelenleg ugyan a gyár szükségleteire egy terjedelmes kúttá alakítva, miből még most is csergedez egy kevés víz Ó-buda felé, a mi azonban a templom és forrás kiásatásakor sokkal tetemesebb volt, addig míg kőfallal nem vették körül s így el nem zárták, és 1000 évvel ezelőtt az akkori erdőborította vidék nagyobb légköri csapadéka következtében bizonyára nagyobb is volt. A még máig is látható római vízvezeték romjai már irányuknál fogva, de azon okból is, mert a patak csekélységénél fogva sokkal gyengébb építménynek kellett lenni, nem érthetők az Anonymus által írt kőmederre; mely már gyengébb alkatánál fogva 1389-ben nem existált, legalább Mária királyné ekkor kelt oklevele nem tesz róla említést, hol ezen patakot *Krimhelt ferdeje* név alatt említi, mely elnevezés valószínű hogy traditiókép még Attila neje Krimhildről maradt fenn, s így mint hihetőleg fürdővíz medre nem is lehetett valami erős, ezredévvél daczó építmény.

Távolsága a budai vártól megegyez I. Mátyás királynak 1479-ben kelt s épen a Fehéregyház érdekében IV-ik Sixtushoz intézett levelében foglaltakkal, hol ez áll: «Sita est (t. i. a Fehéregyház) in campo, vix milliari uno a Regia (t. i. pesti hegyi vár) distans,» — tehát Budavárától alig egy mértföld távolságra; szintén ennyit jelez a rom közelében az országút mellett leásott jelenlegi mértföldkö is; holott a békás-megyeri területtel határos szőlőhegy vagyis Rupp úr véleménye szerint a Fehéregyház helye, ennél tetemesen távolabb van. — Ugyanott — «nunc in campo sub montibus fere deserta jacet». Tehát mint e rom is, a sík földön a hegyek aljában feküdt. Megegyezik Oláh Miklós következő leírásával: «Ad ipsum vera aquilonem partim alii exurgunt Montes frugiferi vitibus, in quorum radice Monasterium est Eremitarum, Divae virginis sacrum, quam albam Mariam appellant; partim Sicambrae (?) urbis — reliquae cernuntur». E rom is északra feküdt Ó-budától a szőlőtermő hegyek aljában, az egykori Sicambria maradványai között, annyira, hogy a kiásott rom körül egész római temetőre, sorokban elhelyezett nagy mennyiségű kősírra, felirat nélküli sorcophagok és épületromokra akadtak, melyeknek építésre használható darabjai az egyház elbontásából nyert kövekkel együtt a gyárba lettek építve. Ily leletek a Fehéregyház Rupp úr által vélelmezett helyén pedig tudtommal elő nem fordulnak. A Fehéregyház helyének fekvése iránt imént idézett adatoknál még különösen kiemelendőnek tartom, s pedig I. Mátyás levelének ezen kitételét «nunc in campo sub mon-

tibus.» És Oláh Miklós leírásának ezen részletét: «Ad ipsum vero aquilonem partim exurgunt Montes frugiferi vitibus, in quorum radice Monasterium est Eremitarum» stb. Mert e két legkörülményesebb s már az újabb korból reánk maradt tudósítás határozottan s egybehangzólag a többes számban említi a hegyeket vagyis több hegyekről szól, melyek aljában feküdt a Fehéregyház; a mi pedig határozottan az általam leírt rom részére dönti el a Fehéregyház nevezete lehetőségének dicsőségét. Mert épen a fentt idézett «sub montibus» kitételek sehogy sem egyeztethetők meg a Rupp úr által véleményezett helyiséggel: mert ott csak egy nagyobb hegy, illetőleg hegyfok van, hihetőleg a Perényi Imre nádor s helytartó 1510-iki parancslevelében említett Ewrs promontoriuma, — míg a fentebbi rom egészen az idézett adatoknak megfelelőleg a szőlőtermő s egymás fölé magasló hegyek tövében feküdt.

A felhozottak után nem akarom határozottan azt állítani, hogy az imént leírt rom valóban a Fehéregyházé lenne, csak annak lehetőségét akartam kimutatni és a netaláni kutatásoknál a tapasztaltak leírása által némi útmutatásul szolgálni, bízván annak megállapítását nálam szakavatottabbakra.

Vásárhelyi Géza.